
ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ, ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ СНД ТА ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ РАДИ ЄВРОПИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

*Рогальська Вікторія Вікторівна,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

1. Україна в 1995 року приєдналась до Ради Європи та зобов'язалась дотримуватись своїх загальних обов'язків згідно з прийнятим в 1949 році Статутом Ради, а саме: плюралістичної демократії, верховенства права та захисту прав людини і основних свобод усіх осіб під її юрисдикцією (ст. 3). Принцип верховенства права є одним із елементів спільної духовної спадщини держав – членів Ради Європи та лежить в основі права на справедливий судовий розгляд, що передбачене нормами міжнародних актів, які закріплюють міжнародні та європейські стандарти прав людини (Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ)). Ці міжнародні документи передбачають 2 групи основоположних гарантій справедливого судового розгляду, які повинні дотримуватися на всіх стадіях процесу: 1) створення незалежного суду; 2) забезпечення рівності сторін. Дотримання цих умов є також однією з основних ознак змагального кримінального процесу, запровадження якого є одним із пріоритетів кримінального провадження не тільки в Європі, а і в Україні (IV розділ Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів від 10.05.2006р., II розділ Концепції реформування кримінальної юстиції України від 08.04.2008р.). Виконання передбачених зобов'язань Україною неможливе без приведення національного, в тому числі і кримінально-процесуального, законодавства у відповідність до вищезгаданих міжнародних та європейських стандартів. У цьому контексті великої значущості набуває вивчення законодавства іноземних держав, а саме держав – членів Ради Європи, з метою знайдення оптимальних шляхів імплементації змагальності в кримінально-процесуальне законодавство України.

2. У вітчизняній теорії кримінального процесу панує точка зору, що однією з основних ознак принципів кримінального процесу – є їх закріплення в правових нормах, бо навіть самі позитивні ідеї, якщо вони не закріплені в законі, залишаються нічим не більше ніж науковими положеннями. Законодавець відтворив цю точку зору науковців, закріпивши принцип змагальності в кримінальному процесі у ст. 129 Конституції України, ст. 16-1 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) та в проектах КПК України (ст. 20 проекту КПК України, розробленого робочою групою з підготовки проекту КПК України і Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності (№ 1233 від 13.12.2007р.) та в ст. 19 проекту КПК України, розробленого Національною комісією із зміцнення демократії та утвердження верховенства права). Цікаво, що така практика закріплення принципів кримінального процесу в національному законодавстві є притаманною і для більшості держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав (далі – СНД). Так, змагальність нормативно визнана засадою судочинства Росії (ст. 123 Конституції, ст. 15 КПК), Білорусії (ст. 115 Конституції, ст. 24 КПК), Молдови (ст. 24 КПК), Вірменії (ст. 23 КПК), Казахстану (ст. 23 КПК), Узбекистану (ст. 25 КПК), Азербайджану (ст. 127 Конституції, ст. 32 КПК), Киргизстану (ст. 88 Конституції, ст. 18 КПК), Таджикистану (ст. 88 Конституції),

Туркменистану (ст. 107 Конституції) та в державі, яка наразі не є учасником, але була у складі СНД: Грузії (ст. 85 Конституції). Що ж стосується нормативного закріплення принципу змагальності в європейських державах – членах Ради Європи, то на відміну від держав СНД така практика відсутня. Так, аналіз Конституцій 47 держав – членів Ради Європи показав, що окрім перелічених держав, які також входять до Ради Європи (Україна, Росія, Грузія, Азербайджан), змагальність нормативно закріплена лише в Конституції Португалії (ст. 32) та Болгарії (ст. 121). В усіх інших Основних Законах цих держав закріплені положення, які є лише елементами змагальності. Так, Конституція Словенії закріплює право кожного на прийняття швидкого рішення відносно його прав та обов'язків, а також висунути проти нього обвинувачень, незалежним, безстороннім, створеним у відповідності до закону судом (ст. 23); Конституція Італії визначає захист, як непорушне право на будь-якій стадії процесу (ст. 24); Основний Закон Швейцарії надає кожному обвинуваченому право на більш повне та швидке роз'яснення пред'явлених йому обвинувачень, та наділяє цих осіб можливістю скористатися правом на захист, яке їм належить (ст. 32). Така ситуація простежується і в кримінально-процесуальному законодавстві держав – членів Ради Європи, де закріплюється не сам принцип змагальності, а окремі його елементи, які забезпечують його реалізацію в кримінальному провадженні.

3. Постає питання: невже принцип змагальності не буде реалізовуватися в кримінальному процесі без його нормативного закріплення? І що найважливіше: нормативне закріплення принципу змагальності чи закріплення механізму його реалізації в кримінальному провадженні? Щоб відповісти на ці питання, звернемося до практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), бо саме аналіз скарг, які надійшли до цього органу може свідчити про вдоволеність та віру в справедливість своєї національної судової системи громадян - скаржників. Відповідно до звіту ЄСПЛ за 2009 рік, протягом року до суду надійшло 119298 скарг, 44% з яких - надійшли з держав - учасниць СНД (Вірменія - 814, Азербайджан - 1104, Грузія - 4049, Молдова - 3349, Росія - 33568, Україна - 9975). За вказаний період ЄСПЛ розглянуто 1625 справ, найбільша кількість справ (931) стосувалась перш за все порушення норм, що закріплені в ст. 6 ЄКПЛ, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд та регламентує окремі елементи змагальності. У 26% розглянутих справ скарги щодо порушення цієї статті надійшли саме з держав – учасниць СНД (Вірменія – 4, Азербайджан – 3, Грузія – 6, Молдова – 15, Росія – 108, Україна – 104). Отже, підводячи підсумки і відповідаючи на поставлені запитання, можемо констатувати, що неможливо не визнати значущості законодавчого закріплення принципу змагальності з точки зору міжнародно-визнаних стандартів, але нормативне закріплення вищевказаного принципу в національному законодавстві ще не гарантує його реалізацію та дотримання в кримінальному провадженні.

Науковий керівник - Лобойко Л.М., начальник кафедри кримінального процесу Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент